

quenter quod amentur, si non velentur.¹ Unde etiam Clemens Alexandrinus non commendat illam, quae quum audisset: pulcher cubitus, respondit, at non publicus, et dicenti: pulchra facies, respondit, at solius mariti mei. Consultus enim fuisset tegere membra, quam occasionem dare hujusmodi laudatoribus, qui ab his scandalizantur. „Melius est enim labi pedibus quam oculis,“ teste Clemente Alexandrino.²

22. Laeduntur etiam non parum honestae et modestae personae, quae inter hujusmodi ambitiosas vivunt, dum irridetur earum justitia et simplicitas, quod modeste et sobrie se ornent; interdum quoque, quia infirmas sunt, timore hujus opprobrii excessive etiam se ornant. Absentibus etiam obsunt, et quia hujusmodi pomposae vanitates de gente in gentem facile transeunt, et quia subdoli et injusti negotiatores et crudeles milites alienas regiones diripiunt et mare et terras inquietant, quo male conquirant aurum, gemmas et ornamenta, quibus natale solum inficiant. Nocent etiam futuris hominibus, qui malam hujusmodi inveniētes consuetudinem vel servant vel in pejus augent, in quo frequenter peccare solent matres, filias docendo hujusmodi fucum et ornatum. Offendunt et prioris saeculi homines, quorum et exemplum modestiae imitari dedignantur et doctrinas spernunt; non solum enim auctores scripturae, quos attulimus, sed innumeri sancti et doctores et antiqui patres hujusmodi abusum taxant et igne aeterno dignum existimant. Qui tam multi sunt, ut ob prolixitatem vitandam eorum sententias non retulerimus. Legat qui volet Clementem Alexandrinum, Tertullianum, Cyprianum, Hieronymum, Augustinum et Chrysostomum,³ Boetium et omnes fere alios; inter modernos legat Abulensem super Matthaeum c. 11., Joannem de Turrecremata.⁴ Ut merito crudelissimae habendae sint,⁵

¹ Ibid.

² Paedag. lib. 3. c. 11. Migne l. c. 646.

³ Deest in ms. I.

⁴ Vide supra pag. 468 not. 2.

⁵ Ms. I. *Est . . . sunt.*

quae cum tot proximorum damnis superflue ornari volunt, longe dissimiles mansueti Davidi, qui aquam periculis emptam bibere noluit, sed eam Domino libavit.¹ Offendunt denique angelos ipsos et beatas animas sibi caras a Deo separando. Ideo legitur, angelum quandam corpore assumpto nares obturasse, dum juveni pulchro et ornato appropinquasset, quas coram bruto² cadavere patulas habuit. Et tandem solis daemonibus in hoc obsequium faciunt. Illi enim teste Tertulliano, qui se in angelos lucis transfigurant, inventores fuerunt hujusmodi artis perversae se facandi et lascive ornandi.³

Quum igitur ita fucus et ornatus superfluus Deum offendant et eum, qui se superflue ornat, et alios proximos omnes, mortale peccatum procul dubio saepissime erit et aeterno igne dignum, idcirco totis viribus vitandus et dissuadendus.

Quod tamen de universo abusu vel aliqua magna ejus parte intelligendum censeo. Talis enim contra charitatem fere militat. Quod non ita auferem asserere⁴ de quavis hujus abusus parte; nec enim semper peccatum mortale putarem abuti alienis capillis vel anellis⁵ vel chirothecis excedentis pretii et similibus. Quodvis enim horum seorsim non semper erit contrarium charitati, quia expensas charitati contrarias non inducet, neque utentem impudicam ostendet, neque alium mortaliter scandalizabit, quod facere monstravimus⁶ totum abusum hunc vel magnam ejus partem.

Capit. VI. Rationes pro fuce vel ornata superfluo considerantur.

23. Neque rationes, quibus superfluus fucus vel ornatus defendi solet vel approbari, alicujus sunt momenti,

¹ II. Reg. 23, 16.

² Ms. II. *bruti.*

³ Cf. Tertull. De cultu fem. l. 1. c. 2. (Migne P. L. 1, 1305) et 2. c. 5. 10 (Migne l. c. 1321. 1328).

⁴ Ms. I. *disserrere.*

⁵ Ms. II. *addit vel pilos excellere.*

⁶ Ms. I. et II. *monstravimus.*

quarum solutionem, ut sextum¹ ex propositis absolvamus, submittimus.

1. Afferi possunt scripturae superius² allatae ad probandum, quandoque licitum esse fucum et ornatum. Sed qui illas adducunt, advertant in primis, quod illae sententiae, quae ex novo testamento adducuntur, tantum admittunt sobrium et verecundum et honestum ornatum. Paulus enim ait: „cum verecundia et sobrietate ornantes se.“³ Petrus etiam vult, ex habitu ostendi sanctam conversationem et modestiam et quietem spiritus. Aliae vero sententiae ex veteri testamento adductae, licet ostendant, ornatum per se non esse malum et modestum ornatum esse licitum, non tamen id de superfluo et excessivo ostendunt. Ornatus enim ibi descriptus honestus erat illis personis, quae eo utebantur eo tempore. Et hic animadvertere oportet duo: Alterum, varietatem temporum; tunc enim licebat uti auro et gemmis et veste pretiosa, quia mundus erat parvulus et condonandum erat ejus pueritiae. Nunc autem post Christi exemplum et doctrinam et apostolorum et patrum prohibitiones id non licet, Paulo dicente, „non in tortis crinibus aut auro aut margaritis aut veste pretiosa“ etc.³ Alterum advertendum est, quod personae, quae in illis sententiis ornatae inducuntur, magnae erant. Nam ecclesia a Davide et Salomone, et synagoga ab Ezechiele ut regina introducitur. David enim ait: „Adstitit regina a dexteris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate.“⁴ Salomon: „Sexaginta sunt reginae . . . et una est columba mea,“⁵ ubi etiam reginis eam praefert. Ezechiel etiam de regina loquitur, ait enim: „Et profecisti in regnum.“⁶ Esther quoque regina erat; et nondum regnum adeptam, quam introducenda esset ad Assuerum, „non curavit, ut aliae juvenulae, muliebrem cultum, sed quaecunque voluit Egeus eunuchus custos virginum, haec ei ad ornatum dedit. Erat enim formosa

¹ Ms. I. *textum*, ms. II. *sestum*.

² Pag. 465 ss. 473.

³ Supra pag. 473.

⁴ Cant. 6, 7, 8.

⁴ Ps. 44, 10.

⁶ Ezech. 16, 13.

valde et incredibili pulchritudine, omnium oculis gratiosa et amabilis videbatur.¹ Mulier quoque fortis Salomonis quasi senatoris et principis uxor describitur; dicitur enim: „Nobilis in portis vir ejus, quum sederit cum senatoribus terrae.“² Judith etiam et Susanna primariae feminae erant, quibus etiam tunc³ cultiori habitu uti licevit. Ideo Isaias non reginas, sed alias communes⁴ filias Sion reprehendit. Paulus fortassis⁵ quoque non de reginis et magnis principibus est intelligendus, quia in signum magistratus et principatus, et ut a plebe in ejus bonum debite honoretur, licebit eis auro et veste pretiosa uti, nec illis erit excessivus ornatu, quamvis melius facerent, si moderato habitu uterentur.

24. 2. Adduci possunt aliqui doctores moderni, ut Cajetanus et alii eum sequentes, qui hanc rem communiter putant venialem. Divus Thomas quoque solum tunc existimat mortalem, quando vel fit in contumeliam creatoris vel propter lasciviam.⁶ Sed quod ad Cajetanum et similes spectat, non est, quod nos multum moveant, quia illis, ut paucis et modernis et non fulgentibus sanctitate possumus opponere quam plurimos sanctissimos et antiquos patres doctissimos. Illis etiam adversantur alii moderni plures et non minoris doctrinae. Ad dictum vero divi Thomae dici potest, quod ad illa duo capita reduci possunt duodecim casus a nobis narrati, quia undecim posteriore lasciviam habent admixtam vel intentione vel occasione, si bene respiciantur.

3. Ajunt divitias suas esse, ideo posse de illis disponere, ut volunt, vel in fucis vel ornamentis. Sed his respondemus, quandoque quidem non esse suas illas divitias, quia saepe injusto negotio vel bello vel tyrannide eas multi extorquent, ut male consumant. Et de vestimento talibus divitiis empto potest dici illud Isaias: „Quia omnis

¹ Esth. 2, 15.

² Prov. 31, 23.

³ Ms. I. *moec*.

⁴ Verba *cultiori* . . . *communes* desunt in ms. I.

⁶ Deest in ms. II.

⁶ II. II. q. 169. art. 2.

violenta praedatio cum tumultu et vestimentum mixtum sanguine erit in combustionem et cibus ignis.¹ Et illud Jeremiae: „Quid niteris bonam ostendere viam tuam ad quaerendam dilectionem, quae insuper et malitias tuas docuisti vias tuas, et in alis tuis (alii vertunt, in ore vestimentorum tuorum) inventus est sanguis animarum pauperum et innocentum?“² Licet istorum etiam essent divitiae, quia justae, non tamen sunt suae ad abusum,³ sed ad usum. Nemini enim dat Deus vel obolum,⁴ ut eo abutatur. Abusus autem et peccatum est non uti re in eum finem, ad quem a Deo creata est, sed in oppositum. Et si abusus ille magnus est, utpote de re magna, vel in malum finem notabiliter, abusus ille mortalis est, quod accidit in excessivo cultu et ornatu; ut recte dixerit Clemens Alexandrinus, hujusmodi non recte argumentari.⁵ Sic enim fere argumentantur: Possideo, ergo solus frui debeo. Quod argumentum plane innaturale⁶ est. Sed ita arguendum: Habeo et possideo, ergo aliis debeo communicare; quia divitiae ut fumus spargendae sunt et aliis communicandae, et non sibi soli, hoc est suae lasciviae et pompis.

25. 4. Ajunt, divitias sibi a Deo datas, gemmas item, aurum et sericum a Deo concessa, ut illis utantur; ideo contra rationem esse, habentem illis non uti. Quibus respondemus, praedicta quidem a Deo esse, quia creaturae Dei bonae, abusum autem horum non esse a Deo, sed hominis vel daemonis malitia inventum esse. Quo abusu cessante melius praedictis uteremur, primo non ea cum damno proximi quaerendo, sed sinendo illa esse, ubi Deus illa reposuit; praestaret enim aurum in terrae visceribus relinquere et gemmas in conchis et sericum in arboribus, quam illa tam anxio affectu et tanto animae et corporis

¹ Is. 9. 5.

² Ms. II. *luxum*.

³ Late de hoc argumento disserit Paedag. lib. 2. c. 12; Migne I. c. 542. 543.

⁶ Ms. I. *naturale*.

² Jer. 2. 33. 34.

⁴ Ms. I. *abusum*.

damno quaerentium invenire. Ajunt enim fide digni, nostris temporibus apud occidentales Indos ob auri et argenti et gemmarum famem plures quam quindecim vel viginti milliones [sic] occisos bello vel misera servitute detentos.¹ Nec dicat hic aliquis, praedicta relinquendo nullus eorum esset usus; quia homo non solum utitur re, quando eam possidet et corpori beneficium praestat, sed quando ex illa consurgit ad Deum laudandum et amandum. Sic enim angeli utuntur corporeis,² quibus ipsi non indigent, sic homines in innocentia et ante diluvium usi sunt animalibus, sic etiam nunc viri boni utuntur multis, quae non possident, et sic possumus laudare Deum vel praedicta tantum juste quaerendo vel in suo loco potius omitendo, quam injustum quid committere. Est etiam praedictorum alius usus, quia possent vestes et vasa sacra et ornamenta reliquiarum fieri et ex auro et argento monetae cudi, unde divites et pauperes alerentur. Magni etiam principes possent praedictis sobrie uti, ut dictum est. Falluntur igitur isti, quum putant, ideo quia a Deo res creatae sunt et sibi concessae, licere ipsis abuti ad superfluum ornatum; sic enim uti liceret incenso et animalibus ad sacrificandum idolis et lingua ad blasphemandum Deum etc.

5. Ajunt, se vel divites vel nobiles vel juvenes vel altioris alicujus dignitatis esse, et ideo licite se ornare, ne confusa sint membra reipublicae.³ Respondemus, hanc distinctionem servari posse et debere, sed ita, ne apostolorum praecepta transgrediamur. Potest enim haec haberi distinctio, non utendo auro vel margaritis vel veste pretiosa. Semper enim apud majores nostros haec distinctio servata est, qui tamen his superfluis non utebantur. Ferunt enim fide digni, ante centum annos principes et nobiles in Hispania burello panno indui solitos. Rex etiam Joannes, atavus Caroli caesaris, relegavit a curia sua duos filios cujusdam principis, quia in lusu arundinum integris manicis sericis usi fuerint, quum ipse rex medias tantum

¹ Deest in ms. I.

² Ms. I. *Dei*.

³ Ms. II. *corporibus*.

manicas et collare sericum ferret. Hodie quoque rex Lusitaniae et totum ejus regnum non fert integram vestem sericam.

26. 6. Ajunt, periclitari etiam honorem, quod his pompis omissis patebunt irrisioni, quasi vel avarae¹ vel hypocritae vel leves sint habitum modestiorem assumentes. Sed tales scire debent imprimis, non se posse simul placere Deo et mundo; ideo si salvari volunt, opus est, ut paratae sint non solum verba, sed etiam verbera potius pati quam Deum offendere. Deinde videant, quod qui ita irrident, tales sunt, ut potius sapienti deus sit illis displicere, qui non placent Deo. Demum videant, quod non solum apud Deum, sed apud homines prudentes, quorum judicium pluris faciendum est, honor verus potius ex modestia et timore Dei, quam ex ornata comparatur. Recte enim dixit Salomon: „Fallax gratia et vana est pulchritudo; mulier timens Dominum ipsa laudabitur.“² Alibi quoque ait: „Circulus aureus in naribus suis mulier pulchra et fatua;“³ ut enim porcus auream armillam foedaret, ita vana mulier corporis pulchritudinem peccato fodat. Idecirco Aristoteles ait, uxorem debere ornare se minus etiam quam leges permittant, sciens se plus ex honestate quam ex forma vel veste laudari, quia animi ornatus praestat usque ad mortem, quin etiam post mortem ornat filios, ille vero corporis nec transit ad filios nec usque ad mortem comitatur, quum vel senectute vel aegritudine deficiat. Ideo curare debet juxta Tertullianum,⁴ ut pro candore simplicitatem sumat, pro rubore pudicitiam, pro stibio verecundiam, pro inauribus verbum Dei, pro torque jugum Christi, pro capitis ornameto obedientiam mariti, pro chirotecis lanam et opus manuum, pro sandaliis mansionem in domo; sic enim ornata etiam garrulas et vanas confundit, et saltem ad Dominum conversae laudabunt Deum. Sic enim mater non curat judicium filiae frenetri-

¹ Ms. II. *avaris*, et postea *paratis*.

² Prov. 31, 30.

³ Prov. 11, 22.

⁴ Cf. De cultu fem. lib. 2. c. 13; Migne P. L. I, 1333.

cae, dum frenesis durat, sed sanae. Probe ergo, ait Tertullianus, ipse habitus sonat: Sic denique auditur philosophus, dum videtur, de occurso meo vitia suffando. Ideo juxta eundem vitium quidem est, ob superstitionem vel lasciviam vel pompam vel levitatem mutare vestem, ut recte in Alexandrum sarabara utentem dictum sit: Vicerat indicam gentem et victus est modica veste. Recte tamen mutatur vestis ob simplicitatem et expeditiorem usum, ut christiani Carthaginenses, relicta toga, quam in gratiam Romanorum pumperant, redierunt ad antiquum pallium. Rectius autem Tertullianus ait: „Gaude pallium et exulta; melior jam te philosophia dignata est, ex quo christianum vestire coepisti.“²

7. Ajunt, consuetudinem hanc esse licitam, quae jam diu vigit, et adeo dilatata esse, ut, quavis pompa proposita, alia major in aliis reperiat. Sed respondemus hanc consuetudinem ista comparatione minime excusari; nam comparatio gravioris peccatoris non excusat. Ideo David ait: „Lavabo inter innocentes manus meas.“³ Qui enim se his, qui nocentiores sunt, comparant, vane excusant peccatum et non se lavant juxta illud Sapientis: „Peccator homo vitabit correptionem et secundum voluntatem suam inveniet comparationem.“⁴ Consuetudo quoque non excusat in iis, quae per se mala sunt vel mali occasio; alioquin liceat blasphemare et fornicari, quia similia peccata nimis crebro fiunt. Superflua autem ornatus et malus est de se et mali occasio et contra jus naturae et charitatis, cui consuetudo non potest derogare, ultra hoc, quod est prohibitus praecipis apostolicis.

27. 8. Ajunt, hoc licere, quia de se non est peccatum, quum quandoque liceat; nec etiam aliis est causa⁵ peccati, quia quantumvis aliquis vel fucet vel ornet se, alius si non vult, non peccat; nec etiam est occasio pec-

¹ Cf. De cultu fem. lib. 2. c. 9; Migne I. c. 1326.

² De pallio c. 6. Migne P. L. 2. 1050.

³ Ps. 25, 6.

⁴ Eclus. 32, 21.

⁵ Ms. II. *ocasio*.

cati prohibita, quia pulchritudo naturalis saepe multo major est ea quarundam etiam fucō et ornatu adjuncta, et tamen quae pulchra est naturaliter nemini de se occasio est peccandi, sed qui eam concupiscit, malitia sua peccat; igitur nec fucata pulchritudo erit occasio peccandi, sed sibi debet imputari, qui eam habere¹ concupiscit. Respondemus, ornatum quidem et fucum per se non esse peccatum, sed excessivus ornatus peccatum est. Fatemur etiam excessivum ornatum non esse causam² peccandi sufficientem, quia nec daemon nec caro nec quaelibet alia creatura est causa peccati, sed propria voluntas. Ut autem quis peccet alium scandalizando, non requiritur, ut sit causa peccati illius; sic enim nemo posset alium scandalizare; sed sat est, quod per actum aliquem vel malum vel mali speciem habentem det ei occasionem peccati. Quam plane dat, quae³ excessive se fucat vel ornat, quia hoc ipso ostendit se curiosam et levem et carnalia amantem et sui copiam facile facturam. Unde et concupiscentiam in infirmis excitat et spem sui potiendi et animum se sollicitandi. Quae omnia minime reperiuntur in non fucata pulchritudine; ultra hoc quod, quae se fucat et superflue ornet, tenetur de damno inde secuto, licet quantum in se est, nolit et caveat; secus autem is, qui rei licitae⁴ vacat. Reus enim est homicidii, qui vacat rei illicitae, quamvis adhibita diligentia, homicinem occidit, quod non contingit, si rei licitae vacat.

9. Addunt, aliquam nulla mala intentione aliquem in sui amore illicitum alliciendi se fucare vel ornare, sed potius bona, utpote ut placeat marito vel cui vult nubere; ideo licite id videtur facere. Sed respondemus, quod licet quis expresse non intendat inducere aliquem ad peccatum, tamen quum⁵ ita excedit, ut det occasionem sui⁶ illicitae concupiscentiae, perinde est ac si intendisset; quia

¹ Verba malitia . . . habere desunt in ms. I.

² Ms. II. occasione.

³ Ms. I. est II. qui, et tamen postea curiosam, facturam.

⁴ Ms. I. qui licite.

⁵ Deest in ms. I.

⁶ Ms. I. suae.

actus redit in suam formam ob damnum notabile, quod irrogat et vitare tenebatur. Licet enim quis non intendat aliquem singulariter percutere, non tamen excusatur a peccato, si tormentum aliquod bellieum in multitudinem aliquam exploderet.¹ Quod illae faciunt, quae se quasi prostituunt toti populo, dum se fucant et ornant. Ideo non est admittenda protestatio, quod non intendant quemquam laedere, quia est contraria factio; sicut intentio placendi marito excusat quidem eas, si honeste se ornent, non autem si excessive (quum praesertim mariti saepe contradicant et foris plus quam domi), vel absente marito non minus quam eo praesente se ornent. Et non est necesse eum decipere, quia jam scit, quam foeda et pulchra sit, et eam talem qualis est duxerit; cui magis placebit, teste Tertulliano, ostendens se nulli alii velle placere;² quod facit, dum se non fucat.

28. 10. Ajunt, aliquas se ornantes nihilominus devotas esse et spiritus dulcedinem gustare, quod non fieret, si esset peccatum mortale. Respondemus talem devotionem posse quandoque esse naturalem, quandoque a daemone immisam, quandoque a Deo inspiratam, sed eo fine, ut homo a peccato exeat, ut propriam voluntatem mortificet pompis et lasciviis renuntiando. Vera enim devotio quasi jentaculum debet esse, quod datur operariis, ut magis laborent. Altare enim incensi vicinum debet esse illi holocaustorum, id est devotio spiritus sensuum mortificationi. Ideo recte ait sponsa: „Vadam ad montem myrrhae et ad collem thuris.“³ Ut enim collis via est, qua conscendimus montem, ita devotio debet mortificationi curari. Ideo ea abutitur, qui ea contentus concupiscentias suas et pompas tuetur.

11. Dicunt, multos pauperes artifices alii, dum ea, quae ad fucum et ornatum pertinent, faciunt; ideo fere esse eleemosynam, quae eis tribuitur. Respondetur, iniquitatem

¹ Ms. I. et II. exponeret.

² De cultu fem. l. 2. c. 4; Migne P. L. l. 1320.

³ Cant. 4. 6.

sibi mentiri.¹ Nec enim eleemosynam facere intendunt, nec revera est eleemosyna, sed merces laborum, frequenter etiam parca; nec si maxime esset eleemosyna, liceret excessivis pompis uti, id est peccare, ut ea fieret. Sed tunc tantum² viderentur amore pauperum artificium sincere moveri, si eis gratis daretur quod loco mercedis erat eis dandum; in quo dantes etiam lucrentur, quia non facerent jacturam pretiosae materiae, quam tradunt artificibus, eam insuper et operis pretium perdescentes; possent etiam³ artifices alii honesta opera facientes, ut olim alebantur.

12 Ultimo dicunt, se consuluisse et confessoros et alios peritos, qui hujusmodi abusum levem dicunt. Respondemus, nec hujusmodi viros ita bonos vel peritos esse, ut non possint decipi, quia contrarii videntur esse scripturis et patribus et rationi; neque consulentes ita consulere, ut decipi non mereantur. Deberet enim consulens primum praemittere orationem, deinde tollere peccatum provocans Dei iram. Ideo, quia Judaei licet oraverint et jejunaverint, manebant tamen in peccato, consulentes Deum non sunt exauditi, dicente Domino per Isaiam: „Scire vias meas voluit, quasi gens, quae justitiam fecerit et iudicium Dei sui non dereliquerit. . . Quare jejunavimus, et non aspexisti?“ Respondetur: „Ecce, in die jejunii vestri invenitur voluntas vestra.“⁴ Tertio consulens debet esse paratus et expectare et exequi divinum consilium, neque desistere ut Pilatus (qui quaerens, quid esset veritas, non expectavit responsum),⁵ neque volens trahere ad suum affectum consulentem, ut faciunt illi, qui quia nolunt mores suos divinae legi accommodare, eam potius accommodant moribus suis, ut regulam Lesbiam. Quod ne fiat, juvaret imitari Saulem, qui mutato habitu consuluit pytho-nissam;⁶ ita etiam hi in aliena persona casum deberent transfigurare, ne consultor studio placendi attractus, a vero deviare. Quae quia non observantur, non est mirum, si

¹ Ps. 26, 12.² Ms. II. *cuim*.³ Joh. 18, 38.⁴ Ms. I. et II. *tanden*.⁵ Is. 58, 2, 3.⁶ I. Reg. 15, 3; 28, 8.

decipiantur, dicente Domino: „Juxta iniquitatem interrogantis, sic iniquitas prophetae erit.“¹

Praestat igitur omissis cavillis et rationum fuce abstinere deinceps ab hujusmodi crimine, nec Evam imitari matrem, quae valde male habuit, quod seducta a serpente variis rationibus virum suaserit edere pomum vetitum. Quod licet ridens fecerit, post factum tamen amare flevit. Quem fletum, sicut et illum Magdalenae quaerentis Dominum tutius imitabuntur, ut in aeternum postea gaudeant. Alias verendum est, ne ducentes in bonis dies suos, postea in puncto ad inferna descendant.²

Cap. VII. Remedia contra abusum fuci et ornatus.

29. Superest ultimo de remediis tanti morbi tractare. Ante quae describemus, quomodo honesta mulier se habere debeat circa fucum et ornatum.

Et quod ad fucum attinet, tollendus omnino videtur usus cerussae et purpurissi et stibii et quaevis alia pellis unctio ad eam mutandam; sed contentari debet honesta mulier simplicioris alicujus aquae usu, quantum exigit faciei et manuum et totius corporis munditia et sanitas. Tertullianus „lavor“, inquit, „honesta hora et salubri, quae mihi colorem et sanguinem servet.“³ Ultra hanc lotionem, quia, ut ait Clemens Alexandrinus, „pulchritudo est flos sanitatis“,⁴ juvantia sanitatem juvant quoque pulchritudinem; quale est sobrie comedere, moderato exercitio uti, per quod calor excitatur et congrua fit cibi concoctio, ex quo bene coctus humor ad cutem faciei missus ruborem causat, sicut „ex igneo causatur fulgor et ex humido aqueo nitor et gratia, ex sicco⁵ terreo⁶ stabilitas, ex aëreo spirandi facilitas“,⁶ eodem Clemente auctore.

¹ Ezech. 14, 10.² Joh. 21, 13.³ Paedag. lib. 3. c. 11; Migne P. G. 8. 639.⁴ Ms. I. *succo*.⁵ Ms. II. *terrae*.⁶ Ms. I. *stabilitas et aequilibrium*. Clemens Alex. I. c. ubi post spirandi facilitas additur: „et par aequilibrium, ex quibus concinna et pulchra haec Logi (i. e. hominis a Deo creati) statua ornata est.“

Tollenda est etiam avulsio pilorum a ciliis et fronte, et facies ut a Domino facta est relinquenda, nisi forte pauci aliquot extrahantur pili in loco minus decenti sexui positi, ut accidit cis, quae pilos in mento habent. Licet autem mulieri aliqualem curam habere capillorum, quatenus mundi sint et honeste locati; quia sicut Clemens Alexandrinus ait: Ut leo gloriatur mento, ita vir barba, et ut equus juba, ita mulier crinibus.¹ Sed ita est moderanda haec gloria, ut caveatur nimia lotio, ut flavi fiant; nocet enim capiti, et quae ea eo fine utuntur, dedignari videntur patriam suam et velle videri Germanae, quibus flavus pilorum color natus est, ut ait Tertullianus.² Plus etiam cavendum est, ne utantur alicujus crinibus, quos Tertullianus „textilia capillamenta“³ appellat et capitis vaginam; quia id, ut ait, horrori esse deberet, quia fortassis crines illi alicujus mortuae et damnatae erunt. Et, ut Clemens Alexandrinus ait, quum alienis crinibus in absolutectionem imponuntur manus, non ea, quae illos defert, sed cuius sunt, videtur absolvi.⁴ Crines etiam proprii non sunt intorquendi nec monstruosis modis circa caput involvendi. Velandum quoque caput est, praesertim in ecclesia, quia velum murus est pudoris, ne femina videatur; ideo occupare⁵ debet quantum crines resoluti, teste Tertulliano.⁶ Nam Sara etiam coram marito velavit se. Licet enim decor naturalis vestis quaedam urbana sit, tamen tegenda est ob proximi periculum, quod in Sara videmus, cui Abimelech dixit: „Ecce mille argenteos dedi fratri tuo, hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes, qui te-

¹ Paedag. lib. 3. c. 3. Migne I. c. 579.

² De cultu fem. I. 2. c. 6; Migne P. L. I. 1322.

³ Ibid. c. 7; Migne 1323.

⁴ „Fit ut mortuis pilis cranium induant. Cui enim manum imponit presbyter? Cui autem benedict? Non mulieri, quae est ornata, sed alienis capillis et per ipsos alii capiti.“ Paedag. lib. 3. c. 11. Migne I. c. 639. Cf. Paedag. lib. 2. c. 7; Migne I. c. 1324.

⁵ Ms. II. *oculare*.

⁶ De velandis virg. c. 7; Migne P. L. I. 2. 900.

cum sunt, et quocunque perrexeris; mementoque te deprehensam.“¹

30. Quoad ornatum autem vitandae gemmae et auri usus, dicente apostolo: „Non in auro et margaritis etc.“ Quamvis quod ad aurum attinet, posset anulo uti in digito pronubo, qui uxori dabatur loco clavis; quae sigillo signabatur² domi servanda, ne tangeretur a servis, ut ait Clemens ille Alexandrinus.³ Unde lex Romanis erat, ne aurum gestaret matrona praeter anulum dictum et ne vinum biberet. „At nunc,“ ait Tertullianus, „in feminis prae auro nullum leve est membrum, prae vino nullum liberum est osculum.“⁴ Vestis autem juxta apostolum non debet esse pretiosa, qualis videtur aurea vel tota serica vel purpurea vel ea, quae nimium expensarum et artificii habet. „Quemadmodum enim,“ ait Clemens Alexandrinus, „militis et nautae et principis, ita etiam temperantis est propria vestis, quae non est curiose elaborata et est decora et munda.“⁵ Quoad colorem autem, licet Clementi Alexandrino⁶ videatur color albus simplicior, quia tinctura fucus quidam est vestium et quia lanam comburit et minus durabilem reddit, tamen color niger honestissimus videtur et decens christianum luctum. Ideo Turcae et carnales maxime hunc refugiunt. Longitudo autem vestis moderata esse debet, quia nimis longa ambitiosa est et impedita, nimis etiam brevis minus honesta est, quia tibiae videntur et pedes. Calceamenta etiam honesta esse debent. Scriptum est enim de Judith: „Sandalia ejus rapuerunt oculos.“⁷ Sat autem est honestae matronae duplicem habere vestem, alteram, qua festis diebus utatur ad Dei laudem, sicut sacerdotes vestibus sacris uti debent, alteram vero pro diebus profestis. In regionibus autem nimis distemperatis

¹ Gen. 20, 16.

² Ms. I. *qui sigillo signabatur*.

³ Cf. Paedag. lib. 3. c. 11. Migne P. G. I. c. 631.

⁴ Apolog. c. 6. Migne P. L. I. 304.

⁵ Paedag. I. c. Migne P. G. I. c. 627. Locum in ms. vitiatum est editione Migniana correximus.

⁶ Paedag. *ibid.*

⁷ Judith 16, 11.

licebit etiam aliis vestibus hieme, aliis aestate uti, quamquam, ut Tertullianus monet, cavendae sunt nimis leves vestes, quod graves solent esse bursae et lasciviam et molitiam nutriunt, sicut usus florum et aliorum odoramentorum,¹ si Clementi Alexandrino credimus.² Vestes veteres pauperibus essent erogandae. Signum denique congrui usus vestimentorum est, quum eis vestibus, quibus domi quis utitur apud suos, foris sine perturbatione et verecundia utitur³ apud alios.

Servanda quoque est modestia in aliis utensilibus. Miserrimum enim est, egenis relictis, iumenta et muros ornare et vasibus argenteis vel aureis uti, quae et liquorem sapore suo inficiunt et, quum eum calidum continent, nimio calore offendunt. Vitanda quoque superfluitas in lectis, ex qua superbia et lascivia et pigritia et divitiarum jactura et fames et privatio prolis et inquietudo somniorum et mors sequi solet, dicente scriptura: „Qui dejecisti reges ad perniciem et confregisti facile potentiam ipsorum et gloriosos de lecto suo;“⁴ et alibi: „Ab iniquo thoro semen exterminabitur;“⁵ et rursus alibi: „Si dixeris: Consolabitur lectulus meus et relevabor loquens mecum in statu meo, terrebis me per somnia et per visiones horrore concuties.“⁶ Unde in lecto occisi Isboseth et Joas et Holofernes.

31. Quae jam descripta modestia, ut cum Dei gratia servetur, esset primum remedium, si pontifex, cujus est interpretari scripturam et apostolorum praeceptis positivis vigorem dare, in concilio vel alias declararet,⁷ sententiam Pauli⁸ etiam nunc obligare ad non gestandum aurum vel gemmas vel vestem pretiosam, etiam viro id praecipiente uxori; et si habetur praeceptum positivum, et id ob

¹ Ms. II. ornamentorum.

² Paedag. lib. 2. c. 8; Migne I. c. 471. 475.

³ Verba apud . . . utitur desunt in ms. I.

⁴ Ecl. 48. 6.

⁵ Job. 7. 13. 14.

⁶ Pag. 463 s.

⁷ Sap. 3. 16.

⁸ Ms. I. et II. declarare.

desuetudinem non obligans, posset papa ei vigorem dare denuo idem faciendo.

Secundum remedium est, supremas potestates saeculares sancire, ne quis comite inferior gemma vel auro vel integra veste serica vel alia certum moderatum pretium excedente utatur sub gravibus¹ poenis. Haec lex si observaretur, multum ditaret regna et multa mala ab eis averteret.

Tertium remedium est exemplum majorum et eorum, qui in dignitate constituti sunt. Si enim ipsi his superfluis non uterentur, sed eorum usum rolinerent, ut Lacedaemones, meretricibus et aliis infimae conditionis, ipsi quoque minores incitarentur. Quod ut² quis faciat,³

32. Quartum remedium est: quis radicem hujus morbi a se tollat. Haec autem est superbia, qua fit, ut quaevis velit alia videri major. Unde nascitur, ut quum aliam videat melius ornata, statim velit eam excedere. Quod si facit, turget superbia, sicut ob copiam humorum tumet apostema. Si autem non potest superare alias, est in continuo dolore et perpetua inquietudine. Nascitur etiam ex hac radice continua formae ornamentorum mutabilitas. Sunt enim hae vanae mulieres ut Proteus quidam et Chamaeleon et ut vexilla, quae in tectis ad explorandum ventum figuntur. Ita enim istae ad quemvis ventum novae formae mutantur et subinde mutant quadrata rotundis. Hanc radicem volens evellere Petrus dixit: „Quarum non sit extrinsecus capillatura et circumdatio auri aut indumenti vestimentorum cultus, sed qui absconditus est cordis homo in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei Iocuples.“⁴ Sic jubet Petrus interiorum hominum incorruptum esse et modestum et quietum; videt enim ex immodestia spiritus superbi nasci inquietudinem, qua ascendere in ornatu vult, et ideo ejus desiderio corrumpitur, ita ut supra facultates et vires debita⁵ etiam

¹ Ms. II. gravissimis.

² Ms. II. faceret.

³ Ms. I. delicta.

⁴ Ut deest in ms. II.

⁵ Pag. 473.

contrahendo ornet se, juxta illud prophetae: „Superbia ejus . . . plus quam fortitudo ejus.“¹

Ideo quintum remedium est crebra meditatio vitae Christi et sanctorum et praesertim Christi crucifixi. Quis est enim, qui Dominum nudum in cruce contemplatus et ejus in purpura irrisionem, deinde pompose indui volet?

Sextum remedium est meditatio propriae mortis et sepulturae. Quid enim juvat faciem depingere, aures in auribus, manus anulis, collum torquibus, brachia armillis et totum corpus veste pretiosa ornare, quum sciamus, omnia nostra membra cito casura et in scrobem sepulturae projicienda et a vermibus excipienda et comedenda?

Septimum remedium est consideratio inferni. Ibi enim daemon vere foedabit eas, quae se hic ornant. Loco enim evulsionis pilorum eas comburet, accendet quoque igne maxillas et nigras facies reddet super carbones, dicente scriptura: „Ignis devorabit speciosa deserti,“² et alibi: „Facies omnium eorum sicut nigredo ollae.“³

Octavum et ultimum remedium est cogitatio judicii, in quo ab uno extremo ad aliud ire cogemur. „Erit enim pro suavi odore foetor et pro zona funiculus et pro crispanti crine calvitium et pro fascia pectorali cilicium.“⁴ Ideo praestaret tempestivam poenitentiam agere et Nimitas imitari vel Esther reginam, de qua scriptum est: „Esther quoque regina confugit ad Dominum, pavens periculum, quod imminebat. Quumque deposuisset vestes regias, fletibus et luctui apta indumenta suscepit, et pro unguentis variis cinere et stercore implevit caput et corpus suum humiliavit jejuniis, omniaque loca, in quibus antea lactari consueverat, crinium laceratione complevit.“⁵

Quibus et aliis remediis si cum Dei gratia usi fuerimus, peccata et poenas hujus et futurae vitae vitabimus et vitam aeternam consequemur, in qua speciosi et ornati in aeternum fulgebimus, amici „lumine sicut vestimento“⁶ duplicique stola induiti.⁷

¹ Is. 16. 6.² Joel 1. 20.³ Nah. 2. 10. ⁴ Is. supra pag. 472.⁵ Esth. 14. 2.⁶ Ps. 103. 2.⁷ Gen. 45. 22.

VIII. Documenta ad bene interpretandas scripturas.

Quia interpres scripturarum velut instrumentum medium est inter Deum et auditores, quibus sacra eloquia interpretatur, alia ei necessaria sunt, ut bene se habeat erga Deum, alia¹ ut erga ipsas scripturas, alia² ut erga auditores.

Erga Deum.

Primo aptus redditur interpres, ut lumen excipiat a Deo, totius lucis fonte, utque ab eo bene dirigatur 1. per fidei rectitudinem in intellectu³; 2. per conscientiae puritatem in affectu; 3. per humilitatis submissionem in utroque, ab ipso Deo sperando bene intelligendi et interpretandi facultatem, non a se ipso.

Secundo debet disponi per intentionem rectam, quae intelligentiam scripturarum et interpretandi vim ordinet 1. ad gloriam Dei; 2. ad proprium profectum; 3. ad aedificationem proximorum; non ad vanitatem vel curiositatem.

Tertio disponitur per orationem, quae praecedit lectionem, 1. offerendo eam et omnia sua bona Deo; 2. petendo sibi gratiam bene interpretandi; 3. auditoribus bene intelligendi. Post lectionem etiam vertitur oratio 1. ad

¹ Ms. aliqua.² Ms. aliqua.³ In ms. deest in intellectu.